

Byhistoriske blikke

OM TRE BØGER AF MARTIN ZERLANG

- | MARTIN ZERLANG: *Zoom København. Historier om hovedstaden gennem 850 år*, Gad, København 2017, 365 s., 349,95 kr.
- | MARTIN ZERLANG: *Byens hjerte – pladsens historie*, Gad, København 2017, 310 s., 399,95 kr.
- | MARTIN ZERLANG: *Danmark set gennem et cykelhjul*, Gad, København 2018, 286 s., 399,95 kr.

Martin Zerlang er professor i litteratur- og kulturhistorie og har det meste af sin produktive karriere beskæftiget sig med byens kulturhistorie. I anledning af Københavns jubilæum i 2017 udgav han således *Zoom København. Historier om hovedstaden gennem 850 år* som en del af fejringen. Det er en formidling af byens historie, forskningsbaseret, men henvendt til et bredt publikum, udgivet af Gads Forlag i stort format og flot illustreret. Forsidens foto viser en kanonfotograf på Rådhuspladsen med linsen rettet udad mod beskueren. I forgrunden med ryggen til står fotografens motiv, en mand i jakkesæt og blikket let hævet, måske over mod lurblæserne i mellemgrunden. Kanonfotografens egne øjne er skjult i skyggen af hans kasket, der leder beskuerens øjne ned på smøgen i hans mundvig. Det samlede motiv, med diagonaler løbende mellem de to mænd, fanger smøgen mod de skrånende tagrygge i baggrunden. Et byrum defineret af tre synsvinkler inde i hinanden.

Det er en god indgang til Zerlangs fortælling. Bogen er styret af et tredobbelt greb, hvor forfatteren går fra det fremmede blik på byen (som i rejseberetninger) over byens rum til den individuelle oplevelse (som i skønlitteratur). Det gentagne skalaspring giver bogen en rytme, hvorigennem enkelte linjer fint trækkes op som for eksempel de europæere, der var skuffede over den lille, prætentiose hovedstad. Som Friedrich Engels skriver hjem til Karl Marx fra et besøg i 1867, er København „frem for alt indrettet for børn ... Indtrykket af bondehovedstaden, der udbytter 1½ million bønder, overalt umiskendeligt“. Citater som dette spiller en central rolle i den polyfoni af stemmer, eller blikke om man vil, der hele tiden trækkes ind i forfatterens tekst.

Således i zoomende bølger går bogen egentlig ikke eksplicit imod en syntese eller konklusion om byens historiske udvikling eller tilblivelse. Citater og beskrivelser overlejrer hinanden og tilføjer dimensioner, diskret bundet sammen af forfatterens tematiserende kommentarer. Men netop de udefrakommende blikke giver byhistoriske opdagelser. Zerlang har fundet og læst en mængde rejseberetninger og beskri-

velser af byen, der ud over klassikere som eventyreren Francisco de Mirandas besøg i byen i 1780'erne rummer mange mere ukendte kilder. Uden at formalisere det som levn og beretning har forfatteren blik for dobbeltheden i materialet, der fortæller lige så meget om afsenderen som om genstanden for opmærksomheden, København. Når man er gesandt fra Paris, kan man ikke imponeres over storheden i den danske hovedstad, selv i dens storhedstid, hvilket understreger en af Zerlangs pointer: Siden enevælden har den danske hovedstad villet måles som europæisk metropol, hvilket for det meste går galt. Man kunne her være nysgerrig på lidt flere synsvinkler fra f.eks. tilrejsende bønder, hvis dagbøger vi har, eller senere københavnerindringer fra arbejderkvartererne. De udannede og uformuende sætter sig som bekendt færre spor, hvilket nok også har været Zerlangs udfordring, men deres blikke kommer dog frem hist og her.

Det er tydeligt, at vi har med en rumlig tænk at gøre. Når Zerlang for eksempel behandler teknologiske netværk som det elektriske, er det udvidelsen, fragmenteringen og gennemtrængningen af byrummet, som han læser ud af materialet, med øje for det store i det små. Således fascineres han af afbryderen på det første elværk i Gothersgade, der bare har skiltet „Byen“ over sig. Når Zerlang flere gange er optaget af ærkekøbenhavneren Kirkegaard, er det også som peripatetiker, altså den filosof, hvis metode er en vandrede dialog med sin omverden – på fortove, i parker og andre rum som Kultorvet, der har „meest stemning“. I det hele taget er en ledetråd det materielle, sociale og symbolske rums konstante forandring gennem krig, brande, investeringer og oprør, men med byboernes praksisser og blikke som omdrejningspunkt. Man kan også se en interesse for de kulturelle konstruktioner, der opstår og får konsekvenser, således f.eks. beskrivelsen af, hvordan „bøllen“ som figur blev til, ikke mindst som et sprogligt produkt af borgerskabets bekymring for verden uden for det trygge klunkehjem.

Samme år som *Zoom København* udkom *Byens hjerte*, der bygger på en længerevarende interesse for den urbane plads, som Zerlang også har publiceret om tidligere. I denne måske mest vellykkede af de tre bøger er der en let bevægelse ind og ud af arkitektur, litteratur, planlægning og kulturhistorie. På sin vis opretholdes faglige grænser i bogens struktur, der deles mellem tematiske og kronologiske kapitler. Adskillelsen kollapser dog ofte i sammenflettede historier, hvor vi ser nye forbindelser i Zerlangs store kildemateriale. En tidligmoderne historie udspiller sig for eksempel omkring berlinerarkitekten K.F. Schinkel og hans arbejde med byrummet, som kulminerer i opbygningen af skuespilhuset på Gendarmenmarkt, der udfordrer de to kirker på pladsen, ligesom hans Alte Museum på den senere Museumsinsel sæt-

ter byens domkirke i skyggen. Vi ser det Humboldt-inspirerede oplysningsprojekt blive udspændt mellem de to steder i Berlin, og Zerlang forbinder det til den nye, visuelle teknik, panoramaet, som Schinkel dyrkede, og som påvirkede hans tilgang til byen. Zerlangs fornemmelse for plads og magt er sofistikeret, og derfor kan det måske undre, at der er ret få kritiske bemærkninger med på vejen, for eksempel om dominansen af aristokratiske, hvide mænd i disse århundreders byhistorie. Men der er en allestedsnærværende, subtil ironi i Zerlangs sprog, der som et løbende kommentarspor kan spille denne rolle.

Men der er andre mekanismer på spil, for eksempel sidst i bogen, hvor urolighederne i en række arabiske byer fra 2011 og frem oprulles som en begivenhed, men også som et sæt af tråde, der vikler den europæiske og mellemøstlige kulturhistorie sammen gennem opfattelsen af offentligt og privat, forsider og bagsider, magt og monument. Zerlang hvirvler alle bogens forskellige spor op omkring en ung tunesisk gadehandler, der i december 2011 satte ild til sig selv og tændte en gnist til det, man senere kaldte Det Arabiske Forår, med hvad der fulgte af Occupy-bevægelse og andre vestlige, urbane bevægelser. Måske er det litteraten, der får sidste ord, når historien til sidst samles gennem nyere arabiske forfatters greb om pladsen, men ikke desto mindre en gevinst for en historiker at se de mange spor udfoldes og blive samlet igen. *Byens hjerte* er en samling af forskelligt materiale, hvoraf nogle temaer som sagt tidligere er udgivet, f.eks. også om Potsdamer Platz, men kompositionen er adræt og smidig, og sammenhængen er ny.

Det virker, som om Zerlang er i en konstant indsamling af materiale, og når man læser på tværs af hans seneste udgivelser, er der næsten ingen genbrug at spore på trods af en imponerende produktivitet. Således nåede forfatteren i 2018, året efter de to ovennævnte bøger, at komme med en ny, stor og billedrig bog *Danmark set gennem et cykelhjul*. Den kom også på Gads Forlag og rammer de danske storbyers *Unique Selling Point*, cyklismen. Igen et overraskende stort materiale, mest fra den litterære side, og både imperialisme, ligestilling, partipolitik, kropskultur og kendte digtere – ikke mindst Jørgen Leth – forbindes med den danske cykels kulturhistorie. Blandt de mange temaer er kroppens, og måske særligt kvindekroppens rolle interessant. Vi møder således Erna Juel-Hansen, der opfordrer til at smide korsettet og springe på cyklen i reformdragt. Man kan spørge til årsagssammenhængen mellem Georg Brandes, kvindefrigørelse og cyklisme, som optræder sammen, men uden helt at udfolde sig som argument, men man bliver nysgerrig – er der her en historie, vi ikke kender? Bogen fokuserer på København og er på den måde en urban historie, selv om netop det frigørende i at kunne cykle ud af byen også

er et tema. Generelt er Zerlang interesseret i de skæve eksistenser, og bøllen, som vi mødte ovenfor, spejles i denne bog af „svajeren“, der op gennem mellemkrigstiden kværner sin Long John-budcykel hasarde-ret gennem byens stræder. Bogen bevæger sig ubesværet gennem cykelromaner, -digte og -statuer for at ende med den slyngede bro Cykel-slangen ved Fisketorvet i København, produceret og kopieret i Kina. Et festfyrværkeri af information og historier, hvor detaljerne spiller en central rolle.

Kulturhistorikeren Aby Warburg citeres for, at „Gud er i detaljen“, et citat, som også en af Warburgs arvtagere, mikrohistorikeren Carlo Ginzburg har gjort til en slags metodisk nøglesætning. Det er flertydigt og kan dels betyde, at (håndværkerens) grundighed er en dyd, dels påpege, at detaljen bærer det oversete, det, der er nøglen til at forstå helheden. Måske kan det også være en nøgle til Martin Zerlang som kulturhistoriker. Den tilsyneladende kalejdoskopiske mængde af historier og kilder samles med fortællende greb, men man bliver ofte suget ind i sidebemærkningerne. Eksempelvis når Zerlang i forbindelse med middelalderens plads nævner, at man her kunne se en sammenvævning af tilskuer og deltager i de offentlige aktiviteter. Netop det er for tiden en diskussion inden for bysociologien og er et eksempel på steder, hvor man bliver sulten efter en henvisning.

I forlængelse af denne passage bruger Zerlang et par sider på den danske kulturhistoriker Hugo Mathiesen, der også havde en passion for byer og urbane kulturmiljøer. Som museumsmand inspireret af Troels-Lund var Mathiesen lidt på tværs af historie og folkemindestudier, og det kan være anledning til at riste en rune over Zerlangs rolle gennem et langt livs bystudier – som forhåbentlig ikke er slut endnu. For på sin vis opererer han som de kulturhistorikere, der siden 1970'erne i stigende grad har trukket på en række teoretiske og metodiske felter uden for det historiske og deltaget i en mængde vendinger, der gør feltet til et i dag ret tværdisciplinært sted at være. Nogle trækker på netop Warburgs og Ginzburgs sans for detaljen, andre også på Mathiesens og Robert Darntons sans for fortællingen som f.eks. Ulrik Langen og Poul Duedahl, der for nylig har fejret Mathiesen med en udmærket antologi om nattens kulturhistorie. I modsætning til disse to historikers fortællinger, der ofte har en person som omdrejningspunkt, springer Zerlang mellem dusinvis af historier, der kaster lys på det valgte tema fra vidt forskellige sider. En baggrund i litteratur fornægter sig således ikke hos forfatteren, der har udviklet en sproglig stil, som fra 1990'erne og frem har gjort ham i stand til at få et stadig bredere publikum i tale om byens historie. Med sin aktive deltagelse i Københavns kulturliv kan vi måske se ham som en i rækken af urbane intellektuelle, hvis liv og arbejde kredser om de byrum, de bruger

deres liv på at tilegne sig – en tilegnelse, som Zerlang selv citerer alle tiders intellektuelle, Jean-Paul Sartre, for at reflektere over, bare med cyklen som anledning.

Den netop afdøde bygeograf Edward Soja var vidt anerkendt forsker i globale byer, men skrev stort set kun om Los Angeles. Det er ikke helt det samme med med Martin Zerlang, selv om han er glad for København som foretrukken case og laboratorium gennem årene. Ikke desto mindre er udsynet bredt, særligt til europæiske og latinamerikanske byer, og særligt i pladsernes historie får vi antydningen af en transurban kulturhistorie, som kunne være et meget interessant felt for videre udforskning. Der er derfor her en god anledning til at anbefale de zerlangske opdagelsesrejser i den urbane kulturhistorie til både nat-, kaffe- og arbejdsbordet.

Mikkel Thelle